

Tomasz Maliszewski, *Recepcja idei uniwersytetów ludowych na ziemiach polskich do czasów I wojny światowej*, Wydawnictwo Athenae Gedanenses, Gdańsk 2019

W 2019 roku trafiła do rąk Czytelników kolejna publikacja Tomasza Maliszewskiego – wytrawnego znawcy uniwersytetów ludowych w Polsce i w krajach nordyckich (por. np. Jędrzejak 2003). Tym razem autor poświęcił swoje opracowanie początkom wiedzy Polaków o internatowych uniwersytetach ludowych – przeznaczonej dla starszej młodzieży wiejskiej instytucji edukacyjno-wychowawczej, która zrodziła się w latach 40. XIX stulecia w Królestwie Danii i następnie szybko zyskała popularność w całej Skandynawii. Monografia liczy 237 stron i składa się z ośmiu rozdziałów, uzupełnionych wstępem, zakończeniem, obszernym zestawieniem bibliografii oraz indeksem nazwisk.

Jak odnotował autor we „Wstępie”, przyswajanie skandynawskiej idei „szkoły dla życia” sformułowanej przez Mikołaja Grundtviga – duńskiego myśliciela, poetę, działacza społecznego i duchownego (biskupa tytularnego) – oraz zbudowanej na jej bazie koncepcji uniwersytetu ludowego odbywało się stopniowo od końca lat 60. XIX wieku aż do chwili wybuchu I wojny światowej. Podkreślił przy tym, że „informacje na temat tego *novum* pedagogicznego trafiały na ziemie polskie poszczególnych trzech zaborów różnymi drogami”, uzależnionymi od uwarunkowań społecznych, kulturowych, politycznych czy gospodarczych w poszczególnych zaborach (s. 12).

Pokróćce przyjrzymy się zawartości publikacji. I tak w rozdziale I Tomasz Maliszewski przywołuje dwa pierwsze doniesienia o skandynawskich uniwersytetach ludowych na ziemiach polskich, a więc pierwszy artykuł na ten temat opublikowany na łamach lwowskiego czasopisma „Szkoła” w końcu lat 60. XIX wieku (R. [Bronisław Trzaskowski] 1869) oraz opis norweskich uniwersytetów ludowych sporządzony przez Jana Finkelhausa – znanego polskiego podróżnika i reportażystę – zamieszczony jako fragment

większej całości w warszawskim periodyku „Ateneum” w 1880 roku (Finkelhaus 1880).

Rozdział II ukazuje złożone drogi przenikania i różnorodny zakres recepcji idei skandynawskich uniwersytetów ludowych w różnych kręgach polskich na ziemiach zaboru austriackiego. T. Maliszewski przypomina tu m.in. cykl artykułów Jana Kasprowicza z czasopisma „Tydzień” z 1895 roku czy kolejne publikacje, tym razem już z pierwszego dziesięciolecia XX wieku, na łamach ukazującego się we Lwowie periodyku „Szkoła”, a także analizy możliwości wykorzystania koncepcji internatowego uniwersytetu ludowego przeprowadzane w różnych latach w środowiskach krakowskiego Towarzystwa Uniwersytetu Ludowego im. Adama Mickiewicza, Towarzystwa Szkoły Ludowej czy kręgach rusińskich (ukraińskich).

Kolejny z rozdziałów omawia podjętą przez Zofię Kowalewską – rosyjską matematyk i profesor Uniwersytetu w Sztokholmie – udaną próbę ukazania oddziaływania przetłumaczonych na język polski publikacji na temat szwedzkich uniwersytetów ludowych z lat 1891 i 1903 na recepcję idei uniwersytetów ludowych wśród Polaków we wszystkich trzech zaborach. Jak wskazuje autor, który podobne wątki poruszał już wcześniej (por.: Maliszewski, 2015), właśnie ze względu na charakter i zakres oddziaływania publikacji tej autorki na opinię publiczną wyodrębnił on ten wątek w strukturze monografii w postaci osobnej części.

Rozdział IV przedstawia z kolei analizę piśmiennictwa na temat skandynawskich uniwersytetów ludowych na terenie Królestwa Polskiego. Podano w nim analizie poświęcone tym placówkom artykuły, które ukazywały się na łamach tygodnika „Głos” i czasopisma „Ogniwo”, jak również fragmenty dotyczące uniwersytetów ludowych, które pojawiły się w monografii Wandy Ciot-Mazowieckiej z roku 1906, poświęconej przeglądowi zagranicznych instytucji oświatowo-wychowawczych. Rozdział ten uzupełniła prezentacja materiałów o wiejskich uniwersytetach, które pojawiły się na łamach włościańskiego czasopisma „Siewba” wydawanego w mazowieckim Tłuszczu w latach 1906–1908 (co również było w przypadku tego autora rozwinięciem zagadnień już poruszanych w jednej z wcześniejszych publikacji – por. Maliszewski 2016, s. 257–267).

Piąta część monografii poświęcona została pierwszym polskim opracowaniom dotyczącym życia oraz działalności społecznej i oświatowej dwóch najwybitniejszych przedstawicieli duńskich uniwersytetów ludowych, Mikołaja Grundtviga i Christena Kolda. Badacz poddał w tym rozdziale analizie doniesienia dotyczące obu wybitnych Duńczyków, którym zawdzięczamy samą ideę „szkoły dla życia” i jej podstawy aksjologiczne (Grundtvig) oraz

najbardziej dojrzałą i upowszechnioną w świecie próbę skutecznego przełożenia tej idei na język Grundtvigiańskiej pedagogii, czyli takiej formuły praktyki oświatowo-wychowawczej, która zrodziła internatowy uniwersytet ludowy (Kold).

Szósta zaś część zawiera charakterystykę wiejskiego uniwersytetu ludowego przedstawioną przez Stanisława Michalskiego i Konstantego Krzeczowskiego w czwartym tomie *Poradnika dla samouków* z 1902 roku. Jak podkreśla T. Maliszewski, przedstawiona tam informacja na temat wiejskich uniwersytetów ludowych miała „wielowątkowy, pogłębiony charakter i zapewne zachęciła niejednego z korzystających z tej publikacji w pierwszym dziesięcioleciu XX wieku polskich samouków ze wszystkich trzech zaborów do zainteresowania się problematyką założeń, organizacji i programów takich zakładów oświatowych” (s. 139).

W przedostatnim z rozdziałów rozprawy przedstawiono analizę doniesień z trzech podróży odbytych do krajów skandynawskich w początkach XX wieku. Ich uczestnicy zapoznali się działalnością tamtejszych uniwersytetów ludowych i sformułowali refleksje i wnioski na temat przydatności tej nieznannej wówczas na ziemiach polskich formuły pracy oświatowej w pracy oświatowo-wychowawczej wśród młodzieży wiejskiej w okresie poszkolnym. Tak więc widać, że – jak wskazuje autor – „polskie podróże do Danii i innych krajów skandynawskich dobitnie pokazują na tyle istotny wzrost zainteresowania Polaków wypracowanymi w Skandynawii rozwiązaniami oświatowymi i społecznymi, że niektórzy z nich postanowili osobiście poznać je «u źródła», by następnie podjąć rozważania nad możliwościami zastosowania ich w polskich realiach rozbiorowych” (s. 186).

Rozdział VIII dopełnia obrazu recepcji idei uniwersytetów ludowych na ziemiach polskich przed I wojną światową. Zawarto w nim informacje o przenikaniu idei na ziemię zaboru pruskiego oraz o pracach studyjnych nad ustanowieniem własnej placówki tego typu na terenie Wielkopolski prowadzonych w łonie zasłużonej dla pielęgnowania polskość katolickiej organizacji społecznej – Towarzystwa Czytelni Ludowych. Autor w podsumowaniu tego wątku podkreśla, że mimo iż „do polskich środowisk społeczno-oświatowych zaboru pruskiego idee skandynawskiej wyższej szkoły ludowej dotarły dużo później niż na ziemi polskiej w obu pozostałych zaborach”, to właśnie tam „wypracowano najbardziej dojrzały projekt uruchomienia pierwszego w pełni rozwiniętego internatowego uniwersytetu ludowego” (s. 208).

Konkludując niniejsze omówienie nowej monografii Tomasza Maliszewskiego, podkreślimy, że za najważniejsze ustalenia badawcze poczynione w tym opracowaniu należy niewątpliwie uznać ukazanie różnorodności

i złożoności dróg recepcji idei uniwersytetów ludowych na ziemiach polskich (np. przedruki not, krótszych informacji) oraz przybliżenie czytelnikom dyskusji i studiów nad możliwością wykorzystania skandynawskich wzorców w polskich realiach podejmowanych w różnych kręgach (politycznych, inteligencjskich, ziemiańskich, włościańskich) do czasu odzyskania przez nasz kraj niepodległości jesienią 1918 roku.

W świetle przeprowadzonych przez autora analiz widać również wyraźnie, że grunt pod działalność polskich internatowych uniwersytetów ludowych w odrodzonej ojczyźnie został przygotowany jeszcze przed wybuchem I wojny światowej. Jak odnotowuje Maliszewski w zakończeniu omawianej tu publikacji, wojna co prawda przerwała na kilka lat prace w tym zakresie, ale „do kwestii skutecznie powrócono po odzyskaniu przez Polskę niepodległości, powołując do życia najpierw, w roku 1921, Uniwersytet Ludowy w Dalkach koło Gniezna, który dał początek nurtowi religijnemu (katolicyzmowi) w łonie polskich uniwersytetów ludowych, a wkrótce, w roku 1924, Uniwersytet Ludowy w Szycach koło Krakowa, który zapoczątkował rozwój nurtu świeckiego tych zakładów oświatowych w II Rzeczypospolitej. W ciągu niespełna dwudziestu lat powstało na polskiej wsi blisko trzydzieści polskich uniwersytetów ludowych o zróżnicowanym obliczu ideowym” (s. 213–214). Ich losy w okresie międzywojnia są współcześnie już dużo lepiej znane – m.in. za sprawą innych rozpraw i szkiców tego samego badacza (por. np. Maliszewski 2011; 2013).

Kazimierz Jędrzejak

<https://orcid.org/0000-0002-3670-1023>

Uniwersytet Gdański, em.

Bibliografia

- Finkelhaus J. (1880), *Trzy rozdziały z współczesnego życia Norwegii. Studium z podróży odbytej w r. 1879 [wprowadzenie i część 1]*, „Ateneum” t. III/XIX/, z. 7, s. 122–136.
- Jędrzejak K. (2003), *Uniwersytet ludowy – szkoła dla życia*, [w:] M. Byczkowski, T. Maliszewski, E. Przybylska (red.), *Kaszubski Uniwersytet Ludowym im. J. Wybickiego, Wieżyca 2003. Rec.: „Rocznik Andragogiczny”*, s. 189–191.
- Maliszewski T. (2011), *Kuźnia samodzielnej myśli chłopskiej: wiejskie uniwersytety ludowe międzywojnia i ich słuchacze*, [w:] K. Jakubiak, T. Maliszewski (red.),

W kręgu dorobku edukacyjnego II Rzeczypospolitej, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków, s. 235–252.

Maliszewski T. (2013), *Wyższe szkoły ludowe w koncepcjach pracy oświatowej* ks. Antoniego Ludwiczaka, „Studia Edukacyjne” nr 29, s. 169–190.

Maliszewski T. (2015), *Początki wiedzy Polaków o internatowych uniwersytetach ludowych Skandynawii: rosyjski ślad*, „Edukacja Ustawiczna Dorosłych”, nr 1, s. 132–142.

Maliszewski (2016), *Problematyka oświatowa na łamach włościańskiego pisma „Siewba” (1906–1908)*, [w:] E. Magiera, J. Król (red.), *Z badań nad tradycją polskiej pedagogiki*. Tom II: *Księga Jubileuszowa dedykowana Profesor Danucie Koźmian*, Wydawnictwo Naukowe Wydziału Humanistycznego US „Minerwa”, Uniwersytet Szczeciński, Szczecin 2016, s. 257–267.

R. [właśc.: Bronisław Trzaskowski] (1869), *Uniwersytety włościańskie w Danii*, „Szkoła”, R. II, t. IV, nr 37, s. 170–172.